

Odnosi Slovačke i Nezavisne Države Hrvatske, 1941.–1945.

JAN RYCHLÍK

Filozofski fakultet Karlovog Sveučilišta, Prag, Češka Republika

Početak 1939. proglašena je nezavisna slovačka država koja se nalazila pod zaštitom Trećeg Reicha. Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. proglašena je Nezavisna Država Hrvatska. Ove države postojale su u sklopu europskog poretka kojeg je uspostavila Hitlerova Njemačka, a dijelile su strah od mađarskih teritorijalnih pretenzija. To ih je motiviralo na suradnju, pri čemu su računali i na pomoć Rumunjske. Mađarska je intervenirala kod Nijemaca zbog suradnje ove tri države, te se Berlin usprotivio uspostavi slovačko-hrvatsko-rumunjskog bloka. Nakon toga slovačko-hrvatska suradnja ograničila se na području kulture.

Ključne riječi: Slovačka, Slovačka narodna stranka, Hlinkina garda, Jozef Tiso, Nezavisna Država Hrvatska

Pod pritiskom Njemačke nastala je 14. ožujka 1939. o njoj zavisna slovačka država, a nakon više od dvije godine, kao rezultat jugoslavenskog vojnog poraza od Njemačke, uspostavljena je i Nezavisna Država Hrvatska. Ovo je studija o odnosima tih dviju država koje s obzirom na to kako su nastale i kako su nestale imaju puno toga zajedničkoga. O ovoj temi postoji vrlo malo radova.¹ Postojeći se većinom bave pokušajima uspostavljanja tripartitne rumunjsko-hrvatsko-slovačke suradnje.² Osim toga, ovi radovi ne sadrže prije nedostupne hrvatske arhivske materijale. Upravo njihovo istraživanje omogućuje nam da bolje shvatimo neke probleme slovačko-hrvatskih odnosa. Za ovu studiju su kao dopunska građa iskorišteni i materijali iz Slovačkog narodnog arhiva u Bratislavi, a kao dodatak i neki ostali materijali.

Slovaci i Hrvati su, posebno od 19. stoljeća, imali dosta toga zajedničkoga. Iako su Hrvati živjeli i u Dalmaciji, odnosno u austrijskom dijelu Monarhije, kao i u anektiranoj Bosni i Hercegovini, pod zajedničkom austro-ugarskom

¹ Jedini samostalan rad o slovačko-hrvatskim odnosima u godinama između 1941. – 1945. je neobjavljeni diplomski rad: Ján TKÁČ, *Slovensko – chorvátsky vzťahy počas druhej svetovej vojny*. Filozofski fakultet Sveučilišta J. A. Komenskog, Bratislava 1995. Rad je temeljen na arhivskom materijalu iz Slovačkog narodnog arhiva. Problematikom se djelomično bavi i studija: Ľubomír LIPTÁK, *Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny*. U *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku*, Bratislava 1969., 222.-230.

upravom, ipak je težište hrvatskog narodnog i političkog života bilo u Ugarskoj. Slovaci i Hrvati su tako živjeli u jednoj državi, i dok je status Hrvata, koji su u Ugarskoj imali autonomiju s vlastitim saborom,³ bio neusporedivo povoljniji nego status Slovaka, borba protiv Budimpešte omogućavala je stvaranje platforme za hrvatsko-slovačku suradnju. Kontakti su se nastavili i nakon 1918. godine. Iako je međuratna Čehoslovačka, za razliku od međuratne Jugoslavije, za vrijeme svojeg postojanja bila demokratska država, razvoj Hrvatske u sklopu Jugoslavije i razvoj Slovačke u sklopu Čehoslovačke je u mnogim elementima bio istovjetan. Oba naroda su, doduše, dobrovoljno stupila u nove državne zajednice, no i u Hrvata i u Slovaka je postupno jačao osjećaj da je njihova zemlja u stvarnosti samo pripojena Srbiji, odnosno češkim zemljama. Iz toga je raslo uvjerenje da proces nacionalne emancipacije, kao i s njime povezane političke težnje, nisu ostvarene. I u Hrvatskoj i u Slovačkoj je u cijelom međuratnom razdoblju postojao jak autonomistički pokret, koji je zahtijevao određenu vlastitu formu državnosti u federaliziranoj jugoslavenskoj, odnosno čehoslovačkoj državi. Realizacija autonomističkog programa, koju su Slovaci dočekali u jesen 1938., a Hrvati godinu kasnije uspostavom Banovine Hrvatske, bila je ipak u oba slučaja samo privremena epizoda.

Narodnjačka slovačka država je, unatoč zavisnosti o Njemačkoj, pokušavala uspostaviti intenzivne bilateralne odnose s ostalim državama. Posebna uloga u takvim pokušajima pripadala je slavenskim državama. Narodnjački režim je bio svjestan činjenice da službeno propagirano slovačko-njemačko prijateljstvo nema među stanovništvom veliku popularnost. Njemačko-slovački odnosi bili su odnosi gospodara i vazala, čega je većina ljudi u Slovačkoj bila svjesna. Osim toga, nacionalsocijalistički režim u Njemačkoj je otvoreno propagirao «rasne teorije» o manjoj vrijednosti Slavena, što nije moglo oduševiti nikoga u Slovačkoj. Orijehtacija narodnjačkog režima na slavenske države je s jedne strane imala cilj djelomično oslabiti jednostranu podređenost Njemačkoj, a s druge je trebala pred domaćom javnošću zasjeniti pravu prirodu njemačko-slovačkih odnosa. Bez obzira na sve nade, Slovačka je od početka imala ograničene mogućnosti: izrazito jako polonofilsko krilo u Hlinkinoj Slovačkoj narodnoj stranci (HSLS) vođenoj Karelom Sidorom, bilo je paralizirano prisilnim Sidorevim odlaskom na veleposlaničko mjesto u Vatikan. Mogućnost prijateljskih odnosa s Poljskom je definitivno presta-

² Miroslav TEJCHMAN, *Slovensko-rumunsko-chorvatská spolupráce v letech druhe světové války*. *Slovanský přehled*, 1992., 158.-170. Autor je koristio rumunjske arhivske materijale. Također i već navedena Liptáková studija, rađena prema slovačkim arhivskim izvorima, spominje rumunjsko-hrvatsko-slovačku suradnju.

³ Hrvatsko - ugarska nagodba je provedena ugarskim zakonskim člankom broj XXX/1868. O posljedicama Nagodbe za Slovake vidjeti: Július MESÁROŠ i ostali, *Dejiny Slovenska II.*, Bratislava 1968., 257.-258.

⁴ Vidjeti: Jan RYCHLÍK, «Postoj SSSR k myšlence samostatného Slovenska za druhe světové války» *Slovanské historické studie* 23, 1997., 196.-201.

⁵ Valerián BYSTRICKÝ, Jozef HROZIENČIK, *V spoločnom boji*, Bratislava 1978., 33.-44. J. RYCHLÍK, «Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1940-1941 v správach bulharského diplomata Konstantina Šišmanova», *Historický časopis*, 43, 3, 1995., 540.-542.

la u rujnu 1939., kada se Slovačka pridružila nacističkoj agresiji na Poljsku. Odnosi Slovačke sa SSSR-om su se nakon uspostave diplomatskih odnosa u rujnu 1939. razvijali relativno intenzivno,⁴ no nailazili su na teškoće izazvane ideološkim i političkim razlikama između dviju zemalja. Slovačka se nadala velikoj suradnji i s Bugarskom, ali ova nije imala velikog interesa za suradnju s Bratislavom. Bugarska težnja bila je vratiti teritorije izgubljene nakon Prvog svjetskog rata, što ju je zbližavalo s također revizionističkom Mađarskom.⁵ Kao slavenska država preostala je još samo Jugoslavija. Jugoslavija je priznala slovačku državu 8. lipnja 1939. i uspostavila s njom diplomatske odnose.⁶ Iako su odnosi između Beograda i Bratislave bili u cjelini korektni, do dublje suradnje nije došlo. U usporedbi sa Slovačkom, Jugoslavija je bila velika i jaka država, koja se trudila voditi samostalnu politiku kad god je to bilo moguće, a u njoj se osjećao jak probritanski utjecaj, posebno među srpskim vladajućim krugovima. Prešutnom suglasnošću jugoslavenskih vojnih dužnosnika omogućena je aktivnost nekadašnjem čehoslovačkom veleposlaniku Lipovu i čehoslovačkoj informativnoj službi u sklopu emigrantskog Čehoslovačkog narodnog odbora u Parizu.⁷ Preko Jugoslavije su vodili kanali kojima su iz Češko-Moravskog Protektorata i Slovačke do Francuske i Velike Britanije išle kako informacije, tako i ljudi. U tim aktivnostima se istaknuo jugoslavenski diplomatski zastupnik u Bratislavi Stanoje Simić, koji je za neke važne osobe iz Češko-Moravskog Protektorata nabavljao lažne jugoslavenske putovnice.⁸ Slovačka narodnjačka država zbog svoje ovisnosti o Njemačkoj nije bila popularna među Srbima, ali ni među vojvođanskim Slovacima.⁹ Slovačka je zbog toga mnogo očekivala od pristupanja Jugoslavije njemačko-talijansko-japanskom Trojnom paktu, do kojeg je došlo 25. ožujka 1941.¹⁰ Time su Slovačka i Jugoslavija postali formalni saveznici. No, pučem generala Dušana Simovića 27. ožujka 1941. te nade su srušene.

Dana 6. travnja 1941. Treći Reich i Italija su započele rat protiv Jugoslavije, uz mađarsko sudjelovanje i tihu potporu Bugarske. Akcija je uključivala i pohod protiv Grčke, koja se već godinu dana uspješno odupirala talijanskim napadima. Slovačka se samome napadu nije pridružila, ali je već 9. travnja prekinula diplomatske odnose s Jugoslavijom.¹¹ Odmah nakon pada Zagreba i proglašenja Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja slovačko ministarstvo vanjskih poslova priopćilo je svojem veleposlaniku u Budimpešti Jánu Spiššiaku

⁶ Milan Stanislav ĐURICA, «Slovakia during World War II», *Slovakia in the 19th and 20th Century*. 2nd ed. Toronto-Ontario 1978., 172.; ISTI, *Dejiny Slovenska a Slovákov*, 2. vyd., Bratislava 1995., 150.

⁷ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky. I.*, 2. vyd. Praha 1994., s. 302

⁸ ISTI, 286.

⁹ Slovenský národný archív Bratislava (dalje: SNA), fond MZV SR 1939-1945 (dalje: MZV), kut. 277., br. 754/40.

¹⁰ Centralen dāržaven archiv Sofia (dalje: CDA), fond 176, opis 8, archivna edinica 1029, Isprava bugarskog otpravnika poslova Konstantina Šišmanova o reakciji slovačke vlade na vijest o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu od 10. IV. 1941.

¹¹ *Slovák*, 10. IV. 1941., 3.

(koji je bio opunomoćen zastupati slovačke interese u dijelovima jugoslaven-skog teritorija koji je trebao doći pod mađarsku upravu) da je Jugoslavija praktično prestala postojati.¹² Slovačka vlada je u istom trenutku izrazila spremnost da prizna Hrvatsku i uspostavi s njom diplomatske odnose. Dana 15. travnja 1941. Hrvatsku su priznali Treći Reich i Kraljevina Italija.¹³ Još istoga dana Nezavisnu Državu Hrvatsku je *de facto* i *de iure* priznala i narodnjačka Slovačka Republika.¹⁴ Sljedećeg dana predsjednik republike dr. Jozef Tiso poslao je pozdravni brzojav poglavniku NDH Anti Paveliću, a novu državu je pozdravila i Hlinkina garda (HG).¹⁵ Pavelić je 19. travnja Tisu uzvratio brzojavom s pozdravima i čestitkama.¹⁶ Službeni glasnik Hlinkove slovačke narodne stranke *Slovák* pozdravio je nastanak hrvatske države ovim riječima: «Slobodnom hrvatskom narodu u novome životu šaljem mnogo srdačnih pozdrava. Zajedno smo proživljavali u patnjama, a zajedno ćemo proživljavati i u trenucima radosti, koja se danas razlijeva po svim krajevima slobodne Hrvatske».¹⁷ Desetog svibnja 1941. Slovačka tiskovna agencija (STK) objavila je da će diplomatskim poslanikom Slovačke u Zagrebu biti Karol Murgaš, za kojega je već dobivena suglasnost od hrvatske strane.¹⁸ Dužnost mu je službeno povjerena 15. svibnja 1941. Dana 22. svibnja Murgaš je zaista došao u Zagreb i stupio na dužnost. Već tri dana prije dr. Cyril Šulík preuzeo je dužnost opunomoćenog tajnika, kao prvi slovački diplomat u Zagrebu.¹⁹ Imenovanje Murgaša na funkciju slovačkoga diplomatskog zastupnika u Zagrebu je izazvalo iznenađenje. Karol Murgaš (1899.-1972.) nije bio diplomat od karijere i nije ga vezivao za Hrvatsku nikakav osobni odnos. Po zanimanju je bio novinar i publicist, koji je u godinama 1940.-1941. zauzimao mjesto ravnatelja Ureda za propagandu. Politički je pripadao najradikalnijim autonomasima u Hlinkovoj stranci. Murgaš je i kao čovjek bio problematične osobnosti, nepodoban za diplomaciju, što se ubrzo i potvrdilo u praksi. Teško je reći zašto je izbor pao baš na njega. Razlog je mogla biti činjenica da je, kao radikal i kao nekadašnji vođa Hlinkove garde, bio smatran za pogodnu osobu za uspostavljanje veza s ustašama, koji su postali vladajuća skupina u Hrvatskoj, nakon što je Hrvatska seljačka stranka odbila suradnju s Nijemcima. Također je moguće da je to bio pokušaj da se Murgaš ukloni iz Bratislave, gdje se stalno vodila borba između umjerene skupine oko predsjednika Tisa i radikala oko premijera i ministra vanjskih poslova Vojtecha Tuke, odnosno ministra unutrašnjih poslova Alexandra Macha. Ta druga mogućnost se s ove vremenske distance čini kao vjerojatnija. Potvrđuje ju činjenica da Murgašu nije dodije-

¹² SNA, MZV, kut. 340, br. 3452/41, Brzojav Mračna iz Ministarstva vanjskih poslova upućen Spiššaku.

¹³ Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb 1994., 57.

¹⁴ *Slovák*, 16. IV. 1941., 1.

¹⁵ Isto, 17. IV. 1941. 2.-3.

¹⁶ Isto, 20. IV. 1941, 3.

¹⁷ *Slovák*, Velka noc 1941, 1.

¹⁸ Isto, 11. V. 1941, 3.

¹⁹ SNA, MZV, kut. 1155, br. 4/41., br. 20/41., br. 79/41.

ljena titula veleposlanika i da njemu samom nije stalo do mjesta u Zagrebu, kako proizlazi iz njegove korespondencije s Bratislavom, u kojoj se stalno žali na nedovoljno vrednovanje svojeg rada i zasluga.²⁰

Komplikacije s Murgašem počele su već prilikom njegove nastupne audijencije kod poglavnika Pavelića 26. svibnja. Pavelić je izrazio iznenađenje što je u Hrvatskoj imenovan samo otpravnik poslova, dok Zagreb namjerava u Bratislavu poslati službenog veleposlanika.²¹ Sadržaj razgovora Murgaš je odmah dojavio Bratislavi i pokušao ga je neuspješno iskoristiti kako bi dobio položaj veleposlanika.²² Idućih dana Murgaš je posjetio ministra vanjskih poslova Mladena Lorkovića,²³ ministra nastave Milu Budaka, ministra unutarnjih poslova Andriju Artukovića, ministra hrvatskog domobranstva Slavka Kvaternika i doajena diplomatskog zbora SA *Obergruppenführera* Siegfrieda Kaschea.²⁴ Murgaš se za vrijeme svojeg boravka kretao u ustaškim krugovima u kojima je propagirao ne slovačku državu kao takvu, već zasluge HG-a. U društvu tajnika Šulika sudjelovao je i u proslavi svetog Antuna, koji je 1941. pompozno proslavljen i kao imendan poglavnika Pavelića i kao imendan «oca domovine» Ante Starčevića, na čiju ideologiju su se ustaše pozivale.²⁵ U suprotnosti s diplomatskom etiketom, Murgaš se pojavljivao u odori HG-a, a na kraju je i na zgradu slovačkog veleposlanstva postavio umjesto slovačke zastave, zastavu HG-a s obrazloženjem da slovačku zastavu Hrvati zamjenjuju sa zastavom bivše Jugoslavije, odnosno Srbije, koja u NDH nije popularna.²⁶ Murgaš je također uspostavio kontakte i s predstavnicima slovačke manjine u NDH i trudio se doći u vezu i sa Slovacima u Srbiji. Iako je u Beogradu i nadalje postojalo slovačko konzularno predstavništvo,²⁷ Murgaš je tražio dopuštenje od predstavnika njemačke vojske u Zagrebu kako bi otišao do Beograda i Stare Pazove, navodno zbog zaštite tamošnje slovačke manjine.²⁸ Je li Murgaš stvarno tamo i otišao i s kakvim izvješćima se vratio, iz sačuvanog materijala nije jasno.

Dana 20. lipnja 1941. slovačka vlada je odobrila imenovanje prvog hrvatskog veleposlanika u Bratislavi. Imenovan je dr. Dragutin Toth (1890. –1971.), koji prije rata nije pripadao među članove ustaškog pokreta, iako je bio aktivan pristalica hrvatske samostalnosti. U usporedbi s Murgašem, bio je sposo-

²⁰ SNA, MZV, kut. 1155, fascikl bez broja, Karol Murgaš. Riječ je vjerojatno o materijalima iz Hrvatskog državnog arhiva koje se vraćeni u SNA i koji su bili označeni pod inventarnim brojem (i.č.) 236.

²¹ SNA, MZV, kut. 1155, br. 8/41 i 135/41.

²² Isto, bez broja, Karol Murgaš. Usporedi: Isto, 135/41.

²³ Isto, br. 9/41.

²⁴ Isto, br. 17/41.

²⁵ SNA, MZV, kut. 1155, br. 146/41.

²⁶ SNA, MZV, kut. 1155, bez broja, Karol Murgaš. Isto i pod br. 499/41. i br. 1717/41.

²⁷ *Slovenská ročenka*, Bratislava 1943., 365. Službeni naziv bio je «Konzularno predstavništvo Slovačke republike u Beogradu». Ured nije imao puni diplomatski status, nego je bio poluslužbeno predstavništvo kod njemačkih okupacijskih vlasti. Konzul je bio dr. Jozef Belaj.

²⁸ SNA, MZV, kut. 1155, br. 1255/41.

ban čovjek. Prilikom svoje nastupne audijencije kod Tise, Toth je govor održao na hrvatskom jeziku, a Tisa je odgovorio slovački, što je postalo pravilo i prilikom primanja ostalih poslanika slavenskih država.²⁹ Toth se u svojem nastupnom govoru prisjetio dvadesetogodišnje borbe Hrvata i Slovaka za narodnu suverenost i samostalnost, versailleskog «diktata» i njemačke borbe protiv njega i na kraju naglasio da ima zadaću potaknuti razvoj kulturnih i gospodarskih odnosa između Slovačke Republike i NDH, «što nije i ne može biti teško, budući da se radi o tako prijateljskim i bliskim narodima, kao što su Hrvati i Slovaci».³⁰ Prvi Tothov čin bio je predavanje posebne note hrvatskog Ministarstva vanjskih poslova, kojom se priopćava slovačkoj vladi da NDH koristi pravo na dio imetka bivše Čehoslovačke na teritoriju nekadašnje Jugoslavije.³¹ Dana 25. srpnja 1941. u Bratislavu je stiglo još osmero članova hrvatskog veleposlanstva.³²

Niti Murgaš niti Toth nisu na svojim funkcijama dugo ostali. Teško je reći jesu li na svojim mjestima postigli vidljiv uspjeh. Prvi je bio smijenjen Murgaš, a 20. studenog 1941. u funkciji službenog slovačkog veleposlanika u Zagrebu imenovan je Jozef Cieker,³³ nekadašnji slovački poslanik pri jugoslavenskoj vladi u Beogradu koji se relativno dobro orijentirao i u hrvatskim razmjerima. Nastupna audijencija kod Pavelića održala se 4. prosinca 1941.³⁴ Cieker je bio iskusan diplomat i istaknuo se promidžbom Slovačke u Hrvatskoj. Njegovom zaslugom organiziran je od 29. studenog do 6. prosinca 1942. u NDH promidžbeni «Tjedan slovačke kulture».³⁵ Iz sačuvanih dokumenata nije moguće točno utvrditi do kada je obavljao dužnostu u Zagrebu, no negdje između siječnja i ožujka 1944. bio je premješten na veleposlaničku dužnost u Madrid.³⁶ Na njegovo mjesto došao je dr. Viktor Bečka, dotadašnji slovački konzul u Pragu.³⁷ O njegovoj aktivnosti ne zna se gotovo ništa.

Tothu je pak Pavelić 15. listopada 1941. povjerio «nove zadaće»³⁸ i poslije je postao hrvatski ministar obrta, veleobrta i trgovine. Dana 20. studenog 1941. slovačka vlada se usuglasila s prijedlogom o imenovanju dr. Josipa Berkovića na mjesto u Bratislavi. Berković je na mjesto veleposlanika službeno posta-

²⁹ CDA, fond 176. opis 8, arhivna edinica 1029, No 2/TA, 2. IX. 1941. Izvješće bugarskog poslanika Stratijeva bugarskom Ministarstvu vanjskih poslova o nastupnoj audijenciji kod predsjednika Tisa.

³⁰ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 1, Tekst govora Dragutina Totha prilikom nastupne audijencije (na hrvatskom), bez broja.

³¹ SNA, MZV, kut. 1155, br. 217/41, Usmena nota od 25. VI. 1941.

³² Isto, br. 597/41, Brzovaj Murgaša upućen slovačkom Ministarstvu vanjskih poslova.

³³ SNA, MZV, kut. 1155, br. 9410/41. Cieker je došao u Zagreb 22. studenog. Vidjeti: SNA, MZV, kut. 1155, br. 1741/41.

³⁴ Isto, br. 1741/41. i 1743/41.

³⁵ *Slovák*, 31. X. 1942., 3. i 29. XI. 1942., 2.

³⁶ Jozef A. MIKUŠ, *Pamäti slovenského diplomata*. 2. vydanie. Martin 1998., 92.-94.

³⁷ ISTI, 130. Na istoj stranici Mikuš navodi informaciju da se nakon rata Bečka vratio u Slovačku, ali to nije točno. Bečka je emigrirao i neko vrijeme živio u Italiji.

³⁸ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 1, Dokument o smjenjivanju Totha, bez broja.

vljen 8. prosinca 1941.³⁹ Njegova nastupna audijencija kod Tise održala se 19. prosinca 1941.⁴⁰ Berković je službovao u Bratislavi točno jednu godinu. Pred odlazak, 1. prosinca 1942. primio ga je Tiso na posljednju audijenciju i udijelio mu orden slovačkog križa.⁴¹ Treći i posljednji veleposlanik NDH u Bratislavi bio je Blaž Lorković, stari i zaslužni ustaša, pripadnik Glavnog ustaškog stana i pobočnik Ante Pavelića. Lorković je bio brat hrvatskog ministra unutrašnjih poslova Mladena Lorkovića, koji je u jesen 1944. uhićen i u proljeće 1945. ubijen zbog pokušaja tajnih pregovora sa Saveznicima.⁴² Blaž Lorković, čija se nastupna audijencija održala 22. prosinca 1942.,⁴³ nije snosio posljedice za bratovu djelatnost i ostao je u Bratislavi do kraja NDH.⁴⁴ Odmah nakon svoje nastupne audijencije Lorković je dao intervju *Slováku* i na urednikovo pitanje zašto je poglavnik imenovao baš njega na dužnost u Bratislavi, odgovorio: «Poglavnik me imenovao za veleposlanika u Slovačku vjerujući da braća Slovaci žele imati na mjestu izaslanika Nezavisne Države Hrvatske starog i priznatog ustašu, poglavnikova najbližeg suradnika».⁴⁵

Posebna želja slovačke vlade u odnosima s NDH bilo je uspostavljanje trgovinskih odnosa, koji su se prekinuli okupacijom i podjelom Jugoslavije. Uspostavljanje gospodarskih odnosa bila je i želja hrvatske strane. Pregovori su odmah na početku naišli na teškoće zbog Murgaševa diplomatskog nesnalaženja. Murgaš je obećao hrvatskim dužnosnicima da će slovačka trgovačka delegacija doći u Hrvatsku već 14. srpnja 1941., no nakon tog posjeta Hrvati su došli do zaključka da slovačka strana za trgovinu s NDH nema veliki interes. Pročelnik Odjela za vanjsku trgovinu Ministarstva obrta, veleobrta i trgovine dr. Josip Cabas bio je spreman sa svojom delegacijom doći u Bratislavu oko 25. srpnja, no na taj termin posjet nije ostvaren. Sljedeći termin dolaska slovačke delegacije bio je dogovoren za 4. kolovoza 1941.⁴⁶ Dana 28. kolovoza 1941. Murgaš je izvijestio slovačko Ministarstvo vanjskih poslova da je na redoviti godišnji bratislavski velesajam otputovao dr. Cabas u pratnji šefa protokola i političkog odjela Ministarstva vanjskih poslova NDH dr. Vjekoslav Vrančić, kako bi povelj razgovore o uspostavi trgovinskih odnosa.⁴⁷

³⁹ Isto, Tekst dokumenta o opunomoćenju J. Berkovića, bez broja.

⁴⁰ Niti u HDA niti u SNA točan datum audijencije nisam našao. U pismu koje je Berković 22. prosinca 1942. uputio finskom poslaniku u Berlinu dr. Toivu Kivimäkiju, naveo je 19. prosinca 1941. kao dan kada je predao svoje punomoćje. Kivimäkij je obnašao i dužnost finskog poslanika akreditiranog za Slovačku, a Finska je u Bratislavi imala i posebno zastupništvo, kojim je ravnao otpravnik poslova Tauno Suontaugusta. Vidjeti: Joensunn Maakunta Arkista (Područni arhiv u Joensuu), Ulkoasainministeriö (fond Ministarstva vanjskih poslova), Bratislavan lähetystö (Zastupništvo u Bratislavi), kut. F8, fascikl C, Bulgaria–Kroatia.

⁴¹ *Slovák*, 3. XII. 1942., 3.

⁴² H. MATKOVIĆ, n. dj. 196.-198.

⁴³ *Slovák*, 23. XII. 1942., 3.

⁴⁴ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 4, br. 1/45.

⁴⁵ *Slovák*, 23. XII. 1942., 3.

⁴⁶ J. TKÁČ, n. dj., 38.

⁴⁷ SNA, MZV, kut. 1155, br. 941/41.

Primarni hrvatski interes je bio barem djelomična realizacija poslova, dogovorenih na području NDH u sklopu starih slovačko-jugoslavenskih trgovačkih sporazuma. Prema kompenzacijskom sporazumu, Slovačka je trebala dostaviti Jugoslaviji 300 vagona žitarica u zamjenu za bakrene poluproizvode. «Bosanska industrijalna i trgovačka banka» iz Zagreba predložila je da bi od ugovorene kvote Slovačka dala 100 vagona, što bi Hrvatska platila starim kovanicama od slitine bakra i cinka, koje su u NDH ionako bile planirane za taljenje. Hrvatska je također namjeravala kupiti u Slovačkoj 300 teglećih konja, koje je htjela platiti dijelom u švicarskim francima, a drugi dio cijene kompenzirati hranom, točnije svinjskom mašču.⁴⁸ O trgovinskoj razmjeni pregovarao je na Dunavskom velesajmu u Bratislavi (31. kolovoza - 7. rujna 1941.) šef protokola Ministarstva vanjskih poslova NDH i ravnatelj njegovog političkog odsjela Vrančić, dok je drugi član delegacije, već spomenuti Cabas, morao zbog nekog problema s vizom ostati neko vrijeme u Beču i na sajam je došao kasnije. Na poziv ministra gospodarstva Gejeze Medrickog na Dunavskom velesajmu je sudjelovao i hrvatski ministar obrta, veleobrta i trgovine Marijan Šimić, kojega je u privatnoj audijenciji primio i predsjednik Tiso i ministar vanjskih poslova Vojtech Tuka. I Vrančić se susreo s Tukom.⁴⁹ Odnosi su zaista uspostavljeni i za nepuni mjesec je u slovačko-hrvatskim pregovorima došlo do pozitivnog obrata.

Murgaš je predlagao da na 35. međunarodni Zagrebački zbor, koji se trebao održati u rujnu i kojim se samostalna Hrvatska htjela prvi put predstaviti pred svijetom, dođe i slovačka delegacija. Nije čekao instrukcije iz Bratislave, već je odmah počeo pregovarati s hrvatskom stranom. Ona je, pak, u mogućnosti posjeta slovačke delegacije na najvišoj razini vidjela priliku da povisi ugled kako vlastitog sajma, tako i nove države. Zato je diplomatskim putem poslana pozivnica cijelom nizu slovačkih dužnosnika, među ostalima i predsjedniku Tisi, ministru gospodarstva Medrickom i bratislavskom gradonačelniku Kovaču.⁵⁰ Slovačka vlada je, pak, bila svjesna da bi odlazak takve delegacije bio neprimjeren značaju samog događaja, a da se i ne spominje da bi takav reprezentativni posjet mogao naići na protivljenje Berlina. Svi pozvani su se tada ispričali i prijeto je da na zagrebački sajam ne dođe nitko, što bi za Murgaša značilo neopisivu blamažu. Nakon njegovih brojnih protesta i da bi se pozivu ipak otišlo u susret, na kraju je na sajam došla delegacija gospodarskih stručnjaka (Országh, Klinda, Brestenský) vođena šefom protokola Ministarstva vanjskih poslova Bellayem.⁵¹

Pregovori o slovačko-hrvatskom trgovinskom sporazumu počeli su u Zagrebu 2. listopada 1941. U slovačkoj delegaciji, koju je vodio inženjer Ján Országh iz Ministarstva vanjskih poslova, bili su izaslanici Ministarstva gospodarstva, Ministarstva financija, Slovačke narodne banke, Odjela za izvoz

⁴⁸ J. TKÁČ, n. dj., 38.-39.

⁴⁹ ISTI, 39.-40.

⁵⁰ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 1, br. 902/41.

⁵¹ Isto.

i Industrijske komore.⁵² Dana 16. listopada 1941. u Zagrebu je potpisan slovačko-hrvatski trgovinski sporazum, koji su potpisali zastupnik Ministarstva vanjskih poslova Slovačke Republike Štefan Polyak i ministar obrta, veleobrti i trgovine NDH Marijan Šimić. Sporazum je omogućavao državljanima država potpisnica da mogu trgovati i poslovati na teritoriju dviju država. Obje države su jedna drugoj dale status povlaštenog partnera i obvezale se da će ukinuti carine na uvoz roba. Sve do ratifikacije ovog ugovora, hrvatsko-slovačka trgovina trebala se voditi prema slovačko-jugoslavenskom ugovoru od 3. kolovoza 1940., što je imalo veliki značaj, jer je slovačka vlada ratificirala sporazum s NDH tek 24. lipnja 1942., a parlament tek 10. prosinca 1942. Predsjednik Tiso ratificirao je ugovor 23. veljače 1943. i dokumenti o ratifikaciji su bili izmijenjeni u Bratislavi 22. svibnja 1943. Sporazum je stupio na snagu nakon petnaest dana.⁵³ Istovremeno s trgovinskim ugovorom, potpisan je i slovačko-hrvatski veterinarski sporazum, priznavajući u izvozu i uvozu živih životinja i mesa veterinarske deklaracije izdane pripadnom službom u zemlji izvoznici. Taj ugovor bio je prihvaćen i ratificiran zajedno s trgovačkim ugovorom.⁵⁴ Kako bi se trgovina još olakšala, dogovoren je i tarifni ugovor između Slovačkih željeznica i Hrvatskih državnih željeznica. Taj je ugovor slovačka strana predložila već na međunarodnoj konferenciji o upravljanju željeznicama u Budimpešti u studenome 1941.⁵⁵

Trgovina između NDH i Slovačke tekla je preko kliringa.⁵⁶ Budući da je trgovinski saldo za Slovačku bio negativan, od 15. rujna 1943. uveden je kompenzacijski način trgovine. Isplate koje su izlazile iz okvira kompenzacijske trgovine mogle su u budućnosti biti odobrene samo uz dopuštenje Slovačke narodne banke.⁵⁷ Sličnu instrukciju uvela je već godinu ranije (28. kolovoza 1942.) i Hrvatska državna banka.⁵⁸ Paleta proizvoda kojima se trgovalo bila je relativno široka i uključivala je kako poljoprivredne, tako i neke industrijske proizvode, uključujući oružje, koje je Slovačka isporučivala hrvatskom domobranstvu. Mogućnosti trgovine su ipak bile ograničene za obje strane potrebama ratne proizvodnje, kao i specifičnim njemačkim potrebama. Njemačka je za svoje potrebe jednostavno uzimala proizvode kako iz Slovačke, tako i iz NDH.⁵⁹ Slovačka se trudila prodavati svoje sirovine i industrijske proizvode i neutralnim državama, kako bi došla do «zdravih» deviza. Tome se još može

⁵² Isto, Ministarstvo vanjskih poslova B-VA za ZU NDH br. 102.340/41-IV od 1. X. 1941.

⁵³ Proglas Ministarstva vanjskih poslova br. 89/1943, *Slovenský zákoník*, 25. VI. 1943.

⁵⁴ Uredba Ministarstva vanjskih poslova br. 90/1943, *Slovenský zákoník*, 25. VI. 1943.

⁵⁵ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 2, br. 13.736/42 od 8. V. 1942. Prema nekim izvorima ugovor je ratificiran već 1. ožujka 1942. Usporediti: J. Tkáč, n. dj., 42.

⁵⁶ Uredba Ministarstva financija br. 233/1941, *Slovenský zákoník*. Usporediti i uredbu Slovačke narodne banke br. 34.

⁵⁷ Uredba Ministarstva financija br. 131/1943, *Slovenský zákoník*, 29. IX. 1943. Vidjeti i uredbu Slovačke narodne banke br. 45. od 15. IX. 1943.

⁵⁸ J. TKÁČ, n. dj., 43. Ne navodi godinu, samo datum. Prema uvidu u arhivsku građu (SNA, MZV, kut. 1156, br. 154/42.) jasno je da je uredba stupila na snagu 1942. godine.

⁵⁹ J. TKÁČ, n. dj., 43.

dodati i da je NDH bila u mnogo težoj gospodarskoj situaciji od Slovačke i da često nije uspijevala isporučiti dogovorene kontingente robe. U takvim slučajevima isporuku nije obavljala niti Slovačka i slovačko-hrvatski gospodarski odnosi su postupno slabili.

U isto vrijeme su počeli razgovori i o hrvatsko-slovačkom pravnom ugovoru i o međusobnoj pomoći u vezi s usklađivanjem prava državljana. Sporazum su u Bratislavi 2. lipnja 1942. potpisali Štefan Polyak i ministar pravde Gejza Fritz sa slovačke strane, i ministar pravosuđa i bogoštovlja Mirko Puk i hrvatski veleposlanik u Bratislavi Josip Berković sa strane NDH. Ugovor je imao standardan karakter: državljani objiju država su imali ista prava pred sudom druge ugovorne strane, a omogućeno je i izvršavanje sudskih presuda jedne države na teritoriju druge države.⁶⁰ Vlada Slovačke Republike ugovor je potvrdila 11. kolovoza 1942., a Tiso ga je potpisao 11. studenog 1942. Ratificirani primjerci ugovora izmijenjeni su u Zagrebu 27. svibnja 1943. Ugovor je stupio na snagu 45 dana nakon izmjene njegovih ratificiranih primjeraka, a slovačkim Zakonom br. 199 od 27. listopada 1944. priznata mu je i vrijednost u sklopu državnih granica.⁶¹ Taj ugovor ni u vrijeme potpisa nije imao veliku vrijednost, uzme li se u obzir unutrašnja situacija u NDH, koju se ni u kojem slučaju ne može smatrati pravnom državom. A kada se vidi da je ugovoru priznata vrijednost u sklopu granica Slovačke u vrijeme nakon poraza slovačkog narodnog ustanka, kada je gospodar slovačkog teritorija postala njemačka vojska, taj je ugovor zapravo ostao mrtvo slovo na papiru.

Slovačka i NDH nisu bile povezane zajedničkom granicom, tako da među njima nije moglo doći do pograničnih sporova. Uzme li se u obzir tijekom njihove povijesti u 19. i 20. stoljeću, njihovi međusobni odnosi nisu bili opterećeni nikakvim problemima iz prošlosti. Na formiranje odnosa Slovačke prema NDH utjecali su i opći uvjeti do kojih je došlo nakon poraza i nestanka Kraljevine Jugoslavije. Slovačka vlada nije imala primjedbi protiv pripajanja većeg dijela Makedonije Bugarskoj: predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova Vojtech Tuka u razgovoru s bugarskim otpravnikom poslova Konstantinom Šišmanovom je izrazio radost zbog cijelog događaja, prilikom čega nije zaboravio naglasiti svoje davne kontakte s terorističkom Makedonskom unutrašnjom revolucionarnom organizacijom (VMRO), koja se borila protiv Srba.⁶² Sasvim suprotno, pripajanje Bačke Mađarskoj Bratislavu je iznimno uznemirilo. Pod mađarsku vlast potpali su bački Slovaci,⁶³ a aneksiju Bačke slovačka vlada je s pravom doživjela kao novi korak u postupnom obnavljanju nekadašnje Ugarske, što je ugrožavalo samu egzistenciju slova-

⁶⁰ Uredba slovačkog Ministarstva vanjskih poslova, br. 198/1944, *Slovenský zákoník*, 30. X. 1944.

⁶¹ Usporediti uredbu slovačkog Ministarstva vanjskih poslova, br. 252/1944, *Slovenský zákoník*, 15. XII. 1944.

⁶² CDA, fond 176, opis 8, archivna edinica 1029, No 178, 10. IV. 1941.

⁶³ Mađarska vojna uprava je odmah nakon okupacije Bačke internirala uglednije Slovake, pri čemu su pokušaji slovačkog poslanika u Budimpešti Spiššiaaka za njihovo puštanje rezultirali samo ograničenim uspjehom. SNA, MZV, kut. 324., br. 5392/41.

čke države. Mađarska je na račun tek proglašene NDH prisvojila Međimurje. Sporno područje je osvojila tijekom travanjskog rata i 10. srpnja ga jednostranim aktom pripojila ostatku Mađarske. Granica se tako vratila na liniju određenu Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868., a koja je vrijedila do 1918.⁶⁴ S teritorijalnim potraživanjima prema NDH istupila je i Kraljevina Italija, tradicionalni zaštitnik Mađarske i njezinih revizionističkih planova. Dana 18. svibnja 1941. u Rimu su potpisana tri hrvatsko-talijanska ugovora, kojima je Italija dobila ne samo dio dalmatinske obale, već je postala i «jamcem hrvatske nezavisnosti». NDH je trebala postati kraljevina pod žezlom savojske dinastije koja je vladala u Italiji. Hrvatskim kraljem nominalno je postao Aimone di Savoia Aosta pod imenom Tomislav II., no on sam po krunu u Hrvatsku nikada nije došao.⁶⁵ Sve skupa je Zagreb nužno vodilo k protumađarskim stajalištima i zbližavanju s ostalim «žrtvama» mađarskog revizionizma – Slovačkom i Rumunjskom. Situaciju je komplicirao i odnos s Italijom. Međunarodni položaj NDH je bio mnogo slabiji nego položaj Slovačke⁶⁶ i zato je suradnja s njom značila za NDH probijanje političke izolacije. Dana 15. lipnja 1941. Hrvatska je u Veneciji pristupila Trojnom paktu⁶⁷ i tako kao njemački i talijanski saveznik tehnički je postala kako saveznik Slovačke i Rumunjske, tako i Mađarske. Mađarska revizionistička propaganda se i nakon toga nastavljala i tako izazivala strepnju u Zagrebu. Hrvatski veleposlanik u Bratislavi Toth 9. studenoga je konstatirao da mađarski tiskovni ataše dr. Mihaly Rithely provodi preko časopisa *Donau Europa* protuhrvatsku propagandu.⁶⁸ U jesen 1941. počeli su pregovori o slovačko-rumunjskoj suradnji u Bukureštu, kojima se pridružila i NDH.⁶⁹ Petog veljače 1942. ministar unutrašnjih poslova Artuković i zastupnik ministra vanjskih poslova Vrančić pregovarali su s veleposlanikom Ciekerom o mogućnostima suradnje sa Slovačkom i Rumunjskom i o odgovarajućem zajedničkom demaršu u Berlinu. U njemu je zatraženo od Njemačke da izda proglašenje u kojem bi stajalo da će se nakon rata respektirati prava malih država, što je trebalo osigurati ako već ne reviziju granica u korist tih država, a onda barem jamstvo

⁶⁴ Dana 16. prosinca 1941. mađarski parlament je izglasovao zakon o pripajanju tog područja s Mađarskom. H. MATKOVIĆ, n. dj., 65.

⁶⁵ ISTI, 62.-64.

⁶⁶ NDH su postupno priznale sljedeće države: Njemačka, Italija, Mađarska, Bugarska, Slovačka, Rumunjska, Španjolska, Japan, nacionalistička Kina, Danska, Finska i Mandžukuo. Vatikan je NDH priznao samo *de facto*, a Švicarska, iako nije NDH formalno priznala, imala je u Zagrebu svojeg konzula. Do 22. lipnja 1941. u Zagrebu je bio i konzul SAD-a. Vidjeti: H. MATKOVIĆ, n. dj., 57.-61., 151. Također je u Zagrebu tijekom 1941. ostao i argentinski konzul. Vidjeti: SNA, MZV, kut. 1155, br. 921/41. Što se tiče međunarodnih priznanja, slovački položaj je bio relativno pogodniji, jer su Slovačku, iako s ogradom, priznavali kako Vatikan, tako i europske neutralne države Švicarska i Švedska, a sve do izbijanja njemačko-sovjetskog rata i SSSR. Za popis država vidjeti: M. S. ĐURICA, «Slovakia during World War II. The Slovak Republic», *Slovakia in the 19th and 20th Centuries*, Toronto 1973., 172. U ovoj knjizi je kao datum kada je NDH priznala Slovačku pogrešno naveden 1. srpanj 1940.

⁶⁷ *Slovenska ročenka*, 15. VI. 1943.

⁶⁸ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 1., V. T. br. 67/41.

⁶⁹ L. LIPTÁK, n. dj., 223.

protiv njihovih novih teritorijalnih gubitaka.⁷⁰ S tim prijedlogom bila je suglasna i Rumunjska. Ideja je sasvim logično naišla na otpor Budimpešte. Ona je već i ranije protestirala u Berlinu protiv slovačko-rumunjsko-hrvatske suradnje. Mađarska je ispravno interpretirala slovačko-rumunjsko-hrvatsku suradnju kao blok usmjeren protiv revizionističkih težnji Budimpešte i brže-bolje je na prijelazu 1941. u 1942. godinu u Berlinu prijavila sva tri režima Hitleru za pokušaj oživljavanja duha Male Antante.⁷¹ Berlin, čija se politika prema satelitima svodila na davanje neobveznih obećanja kojima ih je još uže vezivao uz sebe, naravno nije bio zainteresiran i nije mogao biti zainteresiran za stvaranje protumađarskog bloka i počeo se izravno miješati. Kada je u veljači 1942. slovačka delegacija posjetila Bukurešt, njemački veleposlanik Manfred von Killinger, koji je prije bio veleposlanik u Bratislavi, Slovake je izravno pitao je li ta protumađarska «politika okruživanja» (*Einkreisungspolitik*) konačno dovršena. Slovački veleposlanik Milecz ga je potom uvjerio da Slovačka nikada neće voditi politiku koja se Berlinu ne bi svidjela.⁷² Nastavak suradnje se nakon toga morao, barem formalno, zauvijek ograničiti samo na područje kulture, što se odnosilo i na slovačko-rumunjske i slovačko-hrvatske odnose.

Razumljivo je da su slovačko-hrvatski odnosi bili intenzivniji zbog kulturne i jezične bliskosti. Godine 1942. počeli su intenzivni razgovori o sklapanju slovačko-hrvatskog ugovora o kulturnoj suradnji,⁷³ koji je hrvatska strana predlagala još u srpnju 1941.⁷⁴ Na temelju tog sporazuma obje su države izmjenjivale knjige, novine i časopise, organizirale posjete umjetnika i umjetničkih društava i međusobne «dane kulture», izložbe itd.⁷⁵ Time su u prvom redu propagirani više konkretni režimi u te dvije zemlje, nego sama kultura. Kao u svim totalitarnim državama, i kulturna suradnja između Slovačke i NDH bila je pažljivo usmjeravana odozgo, kako bi u njoj sudjelovale službene i državne institucije, a nikako izravno sami kulturni radnici. Osobnih kontakata između običnih građana uopće nije bilo, jer su vlade obje države zadržale vize, a one se za privatna putovanja gotovo nikada nisu izdavale.⁷⁶ Promidžba drugog naroda bila je razumljivo politički dirigitirana, pri čemu je s hrvatske strane bio promican isključivo ustaški pokret.⁷⁷ U Bratislavi je 13. ožujka 1942. osnovano

⁷⁰ M. TEJCHMAN, n. dj., 166. U Tejchmanovoj studiji je pogreškom navedeno da je slovački veleposlanik u NDH bio neki Markuš, iako je riječ o dr. Jozefu Ciekeru.

⁷¹ M. TEJCHMAN, n. dj., 164.

⁷² L. LIPTÁK, n. dj., 226.

⁷³ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 2, Pregovori o kulturnom sporazumu, bez broja.

⁷⁴ J. TKÁČ, n. dj., 48.

⁷⁵ Vidjeti npr. «Výstava chorvátskeho umenia», *Gardista*, 6. VI. 1943., *Slovenská pravda*, 2. VI. 1943., «Chorvatsko-slovenská kultúrna spolupráca», *Slovák*, 5. VI. 1943., *Slovenská politika*, 8. VI. 1943., «Týždeň slovenskej kultúry v chorvátskom rozhlase», *Slovák*, 29. XI. 1942. i dr.

⁷⁶ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 2. Dana 24. srpnja 1942 tajnik slovačkog veleposlanstva informira Ministarstvo vanjskih poslova NDH da je zbog nedostatka hrane u Slovačkoj izdalo slovačko Ministarstvo vanjskih poslova uputu o maksimalnom ograničavanju broja izdanih viza.

⁷⁷ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 3., izvještaj Malvića o promidžbi NDH u Slovačkoj. Vidjeti i: J. TKÁČ, n. dj., 49.-53.

Hrvatsko-slovačko društvo,⁷⁸ sa zadaćom širenja međusobnih odnosa, a predsjednik društva je postao ministar gospodarstva Gejza Medrický.⁷⁹ U Zagrebu je isto društvo vodio urednik lista *Nova Hrvatska* dr. Franjo Dujmović.⁸⁰

Sličan razvoj imala je i suradnja u području visokog školstva. U jesen 1941. hrvatski ataše za kulturu u Bratislavi obratio se ministru školstva Jozefu Siváku s prijedlogom izmjene studenata na temelju recipročnih stipendija. U studenome 1941. slovačko Ministarstvo školstva se usuglasilo s hrvatskim prijedlogom, kako bi se osigurale tri recipročne stipendije između Slovačke i NDH već za akademsku godinu 1941./1942. U isto vrijeme Slovaci su poslali tekst slovačko-bugarskog sporazuma o kulturnoj suradnji, kao primjer za ugovor o suradnji za koju su Hrvati pokazali zanimanje.⁸¹ Zbog nepoznatih razloga pregovori su zastali i slovačko Ministarstvo vanjskih poslova je bilo prisiljeno 19. prosinca 1941. objaviti hrvatskoj strani da konačan dogovor o broju recipročnih stipendija do sada nije sklopljen.⁸² Cijeli slučaj se tako malo raste-gao, no već u ljetnom semestru 1941./1942. su dogovorene četiri recipročne stipendije.⁸³ Dana 23. lipnja 1942. veleposlanstvo NDH u Bratislavi je predložilo da se nastavi s izmjenom studenata i u akademskoj god. 1942./1943. i još dodalo da bi se suradnja mogla proširiti i na izmjenu sveučilišnih profesora. U Zagrebu je 15. kolovoza 1942. potpisan Ugovor o suradnji između slovačkog Udruženja visokoškolskih studenata i Ustaškog sveučilišnog stožera, u kojemu se recipročna izmjena doduše povećala (broj studenata se dogovarao svake godine), ali je bila uvjetovana političkim kriterijima Hlinkine mladeži i Ustaške mladeži, što je značilo isključivanje politički nepodobnih studenata iz cijelog programa. Iznimku su činili samo slušači teologije Isusovačkog učilišta u Zagrebu.⁸⁴ Tako je iz Hrvatske u Slovačku stiglo nekoliko studenata teologije i mladih svećenika, među kojima je bilo onih koji se nisu slagali s ustaškim režimom. Među ostalima, njima je pripadao i mladi svećenik Tomislav Poglajen-Kolaković, koji je u Slovačkoj, a kasnije i drugdje, osnivao moderne kršćanske debatne klubove, poznate pod nazivom «Rodina».⁸⁵

Proljeće i ljeto 1942. bilo je razdoblje najintenzivnijih odnosa između Slovačke i NDH. Došlo je do nekoliko službenih posjeta. U veljači 1942. pročelnik Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda pri Predsjedništvu Vlade NDH dr. Vilko Rieger pozvao je slovačke novinare i slovačkog šefa Ureda za propagandu T. J. Gašpara u posjet NDH.⁸⁶ Do posjeta je zaista došlo 10. tra-

⁷⁸ *Slovenská ročenka*, 13. III. 1943.

⁷⁹ *Slovák*, 4. XII. 1942.

⁸⁰ SNA, MZV, kut. 1155, br. 65742 od 1. XII. 1942.

⁸¹ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 1., Ministarstvo vanjskih poslova 34.600/II-1941.

⁸² Isto, Verbalna nota Ministarstva vanjskih poslova, br. 35.519/I-1941.

⁸³ Isto, kut. 2, Verbalna nota Ministarstvo vanjskih poslova br. 183/I-1942.

⁸⁴ J. TKÁČ, n. dj., 46.-47.

⁸⁵ Jozef JABLONICKÝ, «Tomislav Poglajen-Kolaković na Slovensku 1943-1946», *Slovenský rozhľady*, 8/1996, 91.-95.; Václav VAŠKO, *Ne vším jsem byl rád*, Praha 1999., 34.-38.

⁸⁶ SNA, MZV, kut. 1155, br. 972/42 od 20. II. 1942.

vnja, no o tome je li Gašpar zaista bio ondje nemamo potvrde.⁸⁷ Na proslavu treće godišnjice slovačke države 14. ožujka 1942. došla je vojna delegacija NDH predvođena generalom Vilkom Begićem.⁸⁸ Prvoj godišnjici proglašenja NDH posvetio je službeni list *Slovák* skoro cijeli jedan broj, pri čemu su prostor za interpretaciju slovačko-hrvatske suradnje dobili različiti hrvatski državni i ustaški predstavnici. Istom prilikom objavljeni su neki odlomci iz knjige Ante Pavelića *Strahote zabluda*, koje je, pod naslovom *Hrôzy omylov*, na slovački preveo Karol Študenc.⁸⁹ Počeli su se izmjenjivati i posjeti službenih delegacija na relativno reprezentativnoj razini. Devetog travnja 1942. u Zagreb je otputovala slovačka delegacija vođena ministrom unutrašnjih poslova Alexandrom Machom. Prilikom proslave prve godišnjice proglašenja hrvatske nezavisnosti primio ih je Pavelić i delegacija je primljena sa svim počastima i na najvišoj razini.⁹⁰ Mach je nakon povratka iz Zagreba 12. travnja najviše cijenio obećanje da će slovačkoj manjini u NDH biti omogućeno da osnuju vlastitu političku i kulturnu organizaciju.⁹¹ Istovremeno je slovački veleposlanik u Zagrebu udijelio ministru domobranstva maršalu Slavku Kvaterniku srebrnu sjekiru HG-a.⁹² Na kraju lipnja i početkom srpnja 1942. Slovačku je posjetilo vojno izaslanstvo vođeno zrakoplovnim generalom Vladimirom Krenom.⁹³ Od 12. do 14. srpnja 1942. u posjetu Slovačkoj bio je i drugi čovjek NDH, vojskovođa Slavko Kvaternik.⁹⁴ Osim generala Čatloša, primio ga je u posebnoj audijenciji i predsjednik Tiso. Predstavnici vojnih izaslanstava NDH razgovarali su o isporukama slovačke odjeće i oružja za hrvatsko domobranstvo. Kvaternikov posjet Slovačkoj imao je veze s razvojem stanja u NDH. Kvaternik, koji se prvih dana nezavisnosti predstavljao kao Pavelićev zamjenik i koji je zatim postao drugi po važnosti čovjek u NDH, u ljeto 1942. došao je u sukob s Pavelićem, koji se skrivao od javnosti. On je posjetom Slovačkoj namjeravao pojačati svoj položaj. U rujnu 1942. Pavelić je rekao njemačkom veleposlaniku u Zagrebu Siegfriedu Kascheu da je nezadovoljan Kvaternikovim vođenjem ministarstva domobranstva i da razmišlja o njegovoj smjeni. Kritiku je dočekaio i Eugen Dido Kvaternik, Slavkov sin, koji je bio načelnik Ravnateljstva za javni red i sigurnost i Ustaške nadzorne službe. U sporu Kvaternik-Pavelić Nijemci su stali na stranu Pavelića i time je Kvaternikova sudbina bila riješena. Pavelić ga je smijenio i osobno preuzeo vođenje Ministarstva domobranstva. H. Matković smatra da je Pavelić poslao Kvaternika u novi posjet Slovačkoj, vjerojatno da bi mogao smijeniti i njegova sina, što je učinio 13. listopada 1942., kada su provedene i ostale personalne

⁸⁷ Isto, br. 847/42 od 1. IV. 1942.

⁸⁸ Isto, br. 517/42 od 6. III. 1942. Isto br. 373/42.

⁸⁹ *Slovák*, 10. IV. 1942, 5.

⁹⁰ Isto, 14. IV. 1942, 3.

⁹¹ Isto, 14. IV. 1942., 2. O statusu slovačke manjine u Hrvatskoj i razgovorima o njezinom statusu vidi J. TKÁČ, n. dj., 55.-62.

⁹² Isto.

⁹³ J. TKÁČ, n. dj., 31.

⁹⁴ *Slovenská ročenka*, 12. VII. 1943. (stranice nisu numerirane); *Slovák*, 15. VII. 1942, 1.

izmjene u vladi. Ni Slavko Kvaternik ni njegov sin kasnije nisu obavljali javne dužnosti u NDH.⁹⁵

Hrvatsko-slovačke veze bile su važne i zbog slovačke unutrašnje politike. Za održavanje odnosa s ustašama posebno je bila zainteresirana radikalna Hlinkina garda, koja se natjecala za moć s konzervativnim narodnjačkim krilom predsjednika Jozefa Tise. U NDH su mnogo temeljitije nego u Slovačkoj bili uklonjeni ostaci parlamentarizma i provedena fuzija državnog i stranačkog (ustaškog) aparata. Pavelić je bio neograničeni diktator.⁹⁶ Logično je da je HG vidio u ustašama svoje idejne rođake i da su stvaranje ustaške države smatrali vrlo inspirativnim i za Slovačku. Veleposlanstvo NDH u Bratislavi održavalo je intenzivne kontakte s ravnateljem Matice slovačke dr. Stanislavom Mečiarom, pristalicom gardističke struje u HSLS-u i gorljivim zagovornikom nacionalsocijalizma, koji je trebao po njemačkom uzoru biti zaveden i u Slovačkoj.⁹⁷ Mečiar je bio veliki zagovornik i propagator ustaške NDH, o kojoj je predavao jedinicama HG-a po cijeloj Slovačkoj.⁹⁸ Također se suglasio da će dati prevesti i objaviti roman Zlatka Milkovića *Tamnica*, koji govori o ustaškom pokretu.⁹⁹ Za odnose s HG-om bio je u hrvatskom veleposlanstvu zadužen posebni djelatnik, opunomoćeni tajnik dr. Zvonimir Malvić. Urednik lista *Gardista* Vilo Kovár bio je odlikovan hrvatskim Redom kralja Zvonimira drugog reda.¹⁰⁰

Sličan intenzitet imali su i odnosi između Hlinkine mladeži (HM) i Ustaške mladeži. Kontakt s HM-om je u Veleposlanstvu NDH na početku povjeren tajniku Malviću,¹⁰¹ koji je bio odlikovan međunarodnim znakom HM-a.¹⁰² Malvić je pokrenuo veliku aktivnost za uspostavljanje uže suradnje između HM-a i Ustaške mladeži. Drugog srpnja 1942. u Párnici kraj Donjeg Kubina je otvoren zajednički tabor HM-a, Ustaške mladeži i *Hitlerjugenda*.¹⁰³ Mnogobrojna hrvatska delegacija tamo je stigla 6. srpnja.¹⁰⁴ U Párnici je održan cijeli niz aktivnosti, koje su se trebale ponoviti i sljedeće godine.¹⁰⁵ Za uzvrat je izaslanstvo HM-a pozvano na pjevačke proslave u Osijeku, no do realizacije tog plana ipak nije došlo.¹⁰⁶

U kolovozu 1942. Ministarstvo vanjskih poslova NDH je protiv Malvića pokrenulo službeni istragu zbog sumnje da je izdao tranzitnu vizu NDH dvojici

⁹⁵ H. MATKOVIĆ, n. dj., 181.-184.

⁹⁶ ISTI, 66.-81.

⁹⁷ Stanislav MEČIAR, *Slovenský národný socializmus*. Turčianský Sv. Martin 1942.

⁹⁸ Archiv literatury a umenia Matice slovenskej Martin, Sig. 164, K 16-18.

⁹⁹ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 2. br. 1.036/42 od 3. VI. 1942.

¹⁰⁰ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, Isto, kut. 2, b.b.

¹⁰¹ Isto, br. 8409/42 od 15. V. 1942.

¹⁰² Isto, br. 16.187/1942-Ma od 27. VII. 1942.

¹⁰³ *Slovenská ročenka*, 2. VII. 1943.

¹⁰⁴ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 2, br. 20/42 od 7. VII. 1942.

¹⁰⁵ Isto, 14252/Sn.

¹⁰⁶ Isto, 16366/1942-Ma.

slovačkih Židova, koji su se htjeli domoći Portugala.¹⁰⁷ Poput Slovačke, i NDH je u to vrijeme već «riješila židovsko pitanje» i izdavanje viza Židovima je bilo zabranjeno.¹⁰⁸ Malvić se branio, da nije znao da je riječ o Židovima i upozoravao da su te osobe imale važeće slovačke putovnice, a Židovi u Slovačkoj su putovnice mogli dobiti samo uz odobrenje službe državne sigurnosti. Istraga protiv Malvića je na kraju prekinuta, no njegova aktivnost kao osobe nadležne za uspostavu suradnje između Hlinkine i Ustaške mladeži se ionako bližila kraju. Desetog prosinca 1942. u Slovačku je došao Ivan Oršanić, nekadašnji zapovjednik Ustaške mladeži,¹⁰⁹ koji je bio dodijeljen Veleposlanstvu NDH i koji je zastupao Ustašku mladež izravno kod Glavnog zapovjedništva HM-a, dakle kod njezina predsjednika Alojza Macka. Znamo također da je izmjena studenata bila pod kontrolom vodstva Ustaške mladeži. Oršanić je zbog svega toga imao u Bratislavi velike mogućnosti za razvijanje konkretnih aktivnosti. Dogovorio je cijeli niz akcija, kao npr. posjet hrvatskih studenata trgovačke akademije i izmjenu delegacija za 1943. godinu.¹¹⁰

U godini 1943. manifestacije prijateljstva su se nastavljale i Slovačka je posvetila veliku pažnju proslavama druge godišnjice osnutka NDH.¹¹¹ Nastavljalo se i s međusobnim posjetama. Sedmeročlana ustaška delegacija vođena Božidarom Kavranom doputovala je u Slovačku 23. lipnja 1943. Primio ih je Alexander Mach, tadašnji potpredsjednik vlade.¹¹² Kulturna razmjena nastavila se kroz cijelu 1943. godinu.¹¹³

U stvarnosti su slovačko-hrvatski odnosi u godini 1943. već davno prešli svoj zenit. Razgranati odnosi između HG-a i ustaša, te između Hlinkine i Ustaške mladeži nisu prerasli u dublju suradnju između Slovačke i NDH. Na jesen 1942. u slovačkom vodstvu došlo je do konačne pobjede Tisove skupine, iako uz cijenu preuzimanja mnogih elemenata programa Hlinkine garde, naročito u vezi s rješavanjem tzv. židovskog pitanja. U 1943. godini Hlinkina garda je definitivno marginalizirana i postupno se raspadala. Sličan proces zahvatio je i Hlinkinu mladež.¹¹⁴ Što se tiče slovačkog Ministarstva vanjskih poslova, njegova aktivnost bila je pod utjecajem rezerviranog stajališta slovačkog veleposlanika u Zagrebu prema NDH, koji je trajao već više od godinu dana. U NDH su bile smještene njemačke, a do kapitulacije Italije 1943. i tali-

¹⁰⁷ Isto, br. T 43/42 od 6. VIII. 1942.

¹⁰⁸ Isto, br. T 1693/42 od 16. VII. 1942. O deportacijama slovačkih Židova i likvidaciji židovskog imetka Veleposlanstvo NDH opširno je informiralo i poslalo u Zagreb njemački prijevod slovačkog židovskog kodeksa (Uredba slovačke Vlade br. 198/1941, *Slovenský zákoník*) i Ustavnog zakona o iseljavanju Židova (br. 68/1942, *Slovenský zákoník*). Vidjeti i: Isto, T 60/42 od 27. XI. 1942.

¹⁰⁹ *Slovenská ročenka*, 10. XII. 1943.

¹¹⁰ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 3, br. 5357/43 od 23. III. 1943.

¹¹¹ *Slovák*, 18. IV. 1943., 1.-2., 6.-11.

¹¹² Isto, 26. VI. 1943., 3.

¹¹³ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 3, Promidžba NDH u Slovačkoj, bez broja. Usporediti: *Slovák*, 5. VI. 1943.

¹¹⁴ Ján KORČEK, *Slovenská republika 1943-1945*. Bratislava 1999., 61.

janske jedinice, što je izazvalo sumnju stanovništva o stvarnoj prirodi hrvatske nezavisnosti. Ustaško nasilje protiv svakog opozicijskog djelovanja, kao i protiv srpskog stanovništva, brzo je izazvalo otpor. Već od sredine 1941. počele su se ustrojavati prve partizanske jedinice pod vodstvom komunista na čijem čelu se nalazio Josip Broz Tito. Osim toga počeo se pojavljivati i srpski nacionalistički četnički pokret kojeg je vodio časnik kraljevske jugoslavenske vojske Draža Mihailović. Postupno se aktivnost partizana i četnika značajno proširila. Ustaše se tijekom borbi s partizanima i četnicima nisu ustručavali od različitih oblika nasilja, a slično su se ponašali i prema civilima. Veleposlanik Cieker je u Bratislavu 28. kolovoza 1942. poslao izvještaj br. 46/42, u kojem je izrazio skepsu o mogućnosti ostvarivanja dublje slovačko-hrvatske suradnje. Prema njegovim riječima, zagrebačka vlada nije imala nikakvu stvarnu moć: «Utjecaj ministarstava je ograničen na zgrade ministarstava i na malo područje oko Zagreba. Na terenu vladaju ustaše ili partizani i duboko nepovjerenje širokih masa. (...) Situacija je vrlo tmurna. U tu sliku uklapa se i pitanje budućih hrvatsko-slovačkih odnosa».¹¹⁵

S Ciekerovim izvješćem bio je upoznat i predsjednik Tiso. On nije imao prema ustašama posebne simpatije, jer su ga previše podsjećali na Hlinkinu gardu. Tiso je davao prednost konzervativnom smjeru, predstavljenom nekim političarima iz nekadašnje Hrvatske seljačke stranke i hrvatskom vojskom, domobranstvom. Upravo je Slovačka, kako već znamo, opskrbljivala domobranstvo oružjem i odorama. Za razliku od Slovačke, u NDH ni ta konzervativna struja, čiji predstavnici su dijelom ušli u vladu u jesen 1942., nije imala veću potporu. Cieker je 31. listopada 1942. informirao Bratislavu o sadržaju razgovora koji je imao s nadbiskupom Alojzijem Stepincem, koji je priznao da je hrvatska vlada jednostavno nepopularna.¹¹⁶ Rastom partizanskog pokreta i gubitkom kontrole nad svojim teritorijem, za Slovačku Republiku je suradnja s ustaškim režimom postala neperspektivna. To je postalo vidljivo u reakciji slovačkog tiska na treću godišnjicu uspostave NDH, 10. travnja 1944. O hrvatskoj obljetnici govorio je A. Mach na radiju, njegov govor bio je zatim tiskan i u novinama, no za razliku od prošlih godina, obljetnica je ostala bez većeg odjeka u tisku.¹¹⁷

Pad interesa Slovačke hrvatska je strana primijetila najkasnije od jeseni 1943. godine. Tada je, nakon objave kapitulacije Italije, NDH raskinula Rimske ugovore i pripojila krajeve koje su Talijani anektirali 1941. Veleposlanik Lorković je o tom događaju posebnom notom obavijestio slovačku vladu.¹¹⁸ Lorković je također počeo shvaćati da utjecaj slovačke vlade na svom teritoriju počinje opasno nalikovati utjecaju zagrebačke vlade na teritoriju NDH. U svojim izvještajima tijekom 1944. godine Lorković zapaža otvoreno protunjemačko

¹¹⁵ L. LIPTÁK, n. dj., 229.-230.

¹¹⁶ Isto, 230.

¹¹⁷ *Slovák*, 11. IV. 1944. Machov govor objavljen je pod naslovom «Bratski hrvatski blagdan».

¹¹⁸ H. MATKOVIĆ, n. dj., 64.; HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 3., Izjava NDH koja osuđuje kapitulaciju Italije i proglašava punu nezavisnost NDH, bez broja. Nije uveden niti odgovor niti bilo kakva druga reakcija.

raspoloženje u Slovačkoj, nevjeru u njemačku pobjedu, «čehofiliju» i slično.¹¹⁹ Također je upozorio na širenje partizanskog pokreta, s čime je NDH imala već dovoljno iskustva.¹²⁰ Prilikom atentata na Hitlera u njegovu izvješću se konstatira da je u nekim krugovima slovačke javnosti atentat izazvao radost, pri čemu su ti isti krugovi izrazili otvoreno razočaranje što atentat nije uspio.¹²¹

Ljeti 1944. nitko ni u Zagrebu niti u Bratislavi nije mogao sumnjati u ishod rata. Nije bila nikakva tajna da saveznici priznaju samo Čehoslovačku i Jugoslaviju, iako su u posljednjem slučaju postojala dva antagonistička politička predstavništva u obliku izbjegličke kraljevske vlade i Titova Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. To sve skupa je značilo da ni Slovačka ni NDH neće preživjeti kraj rata. Političari u Bratislavi i Zagrebu su se našli u nerješivoj situaciji. Slovački narodni ustanak, koji je hrvatski veleposlanik označio djelom «Rusa i komunista»,¹²² i njemačka okupacija Slovačke ograničili su ovlasti narodnjačke vlade praktično na minimum.

Unatoč tome, odnosi između Slovačke Republike i NDH bili su održavani sve do proljeća 1945. Posljednje sačuvano Lorkovićevo izvješće iz Bratislave odnosi se na razdoblje prve polovice siječnja 1945.¹²³ Veleposlanstvo je najvjerojatnije radilo još i kasnije, ali točan datum do kada nije moguće odrediti.¹²⁴ Slovačko veleposlanstvo u Zagrebu vođeno posljednjim veleposlanikom Viktorom Bečkom radilo je i dalje: prema knjigama primljenih izvještaja posljednji dopis od Ministarstva vanjskih poslova NDH primljen je 3. svibnja 1945.,¹²⁵ tri dana prije povlačenja vlade iz Zagreba.¹²⁶ Može se pretpostaviti da je osoblje veleposlanstva evakuirano iz Zagreba istovremeno kada i vlada NDH. Time su i formalno okončani svi odnosi između narodnjačke Slovačke Republike i NDH.

Prijevod sa češkoga jezika Milan PERENČEVIĆ

¹¹⁹ HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 4., br. 3/44. od 15. II. 1944.

¹²⁰ Isto, br. 11/44, Izvješće za razdoblje od 1. do 15. VI. 1944., br. 15/44, Izvješće za razdoblje od 1. do 16. VIII. 1944.

¹²¹ Isto, br. 49/44 od 22. VII. 1944.

¹²² Isto, br. 16/44, Izvješće za razdoblje 16. - 31. VIII. 1944.

¹²³ Isto, br. 1/45, Izvješće govori o kongresu mladog narodnjačkog naraštaja u Peištanima.

¹²⁴ Zvonimir Malvić poduzeo je u siječnju 1945. put po Slovačkoj, o čemu je izvijestio Ministarstvo vanjskih poslova NDH opširnim izvješćem od 1. veljače 1945. Izvješće ipak nije poslano iz Bratislave, već iz konzulata NDH u Ljubljani. Zato nije jasno je li veleposlanstvo u Bratislavi u to vrijeme još postojalo, ni je li Malvić bio njegov tajnik. Malvić u izvješću kaže da je 80 % slovačkog teritorija u rukama partizana, uzroke slovačkog narodnog ustanka vidi u «čehoslovakizmu» vojske i navodnoj niskoj slovačkoj narodnoj svijesti (sic). HDA, Poslanstvo NDH u Bratislavi, kut. 4., br. 14/45.

¹²⁵ SNA, MZV, kut. 1155, br. j. 207/45.

¹²⁶ H. MATKOVIĆ, n. dj., 204.

SUMMARY

RELATIONS BETWEEN SLOVAKIA AND INDEPENDENT STATE OF CROATIA, 1941-1945

On March 14, 1939 Slovakia was proclaimed as an independent state under the German protection. Axis powers attacked Yugoslavia in April 1941 and as a consequence an independent Croatian state was also proclaimed. Both Slovakia and Croatia lost part of their territory in favour of Hungary and therefore shared fear of further Hungarian territorial aspirations. This was the reason for closer cooperation between Zagreb and Bratislava and they also counted on Romanian support. Hungary objected to Germans because of the Slovak-Croatian-Romanian and Berlin refused to accept the existence of the block. After that cooperation between Slovakia and Croatia was limited to the cultural field. Slovak Hlinka Guards cooperated closely with the Croatian Ustaša movement. Independent State of Croatia was too weak and unstable to become a solid ally of Slovakia. The defeat of Germany also meant the end of both Slovakia and Croatia, because Czechoslovakia and Yugoslavia were re-established.

Key Words: Slovakia, Slovak people's party, Hlinka's Guards, Jozef Tiso, Independent State of Croatia